
*В.Ю. Димитров,
аспірант НТУУ “КПІ”*

УПРАВЛІННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ДІЯ

В умовах кризових явищ, які нині набули глобального характеру та охопили всі галузі буття соціуму, актуалізується проблема структуризації та упорядкування соціальних процесів, що може бути досягнуто лише завдяки оптимізації та вдосконаленню управлінської діяльності в політичній, економічній і духовній сферах. Це примушує звернутися до онтологічних, світоглядних, методологічних основ “осягнення” (А.Тойнбі) сутнісних зв’язків між минулим і сучасністю та спробувати знайти певні алгоритми управління як соціальної дії.

Управління як цілепокладена, цілераціональна галузь буття соціуму нині стало об’єктом дослідження багатьох сфер науки. Управління за всіма своїми ознаками і характеристиками цілком підпадає під визначення феномену, який чимало дослідників намагалися ідентифікувати, дефініціювати та вирізнити в ньому родові риси. Але в будь-якому разі йдеться про феномен, який М.Вебер назвав соціальною дією, розуміючи під цим установки і дії, орієнтовані на суспільство.

Таку само позицію поділяв і один із найвідоміших дослідників соціуму Т.Парсонс, який є автором теорій соціальної дії та соціальної системи, що дають можливість досліджувати фундаментальні засади, на базі яких функціонує будь-який соціум. Іншої точки зору дотримувався учень Т.Парсонса Н.Луман, який вважав підхід Парсонса недосконалим через те, що поняття “соціальної дії” корелює з несоціальними величинами – насамперед, з індивідуумом, а це не дає змоги визначити коректну дефініцію суспільству. Тому Луман пропонує ввести поняття “комунікації”.

До такої постановки питання схиляються не лише зарубіжні дослідники. Останнім часом інтерес до управлінської проблематики в ракурсі соціальної дії виявляють чимало вітчизняних науковців, які з різних позицій розглядають співвідношення управління і

соціуму. Теоретичні проблеми управління знайшли відображення у працях Г.Шокіна; філософські та методологічні аспекти стали предметом дослідження В.Андрущенко, В.Кременя, В.Кохановського, В.Ільїна, С.Пазиніча; теоретично-прикладні питання даної проблематики розглядаються у працях М.Головатого, В.Беха, М.Круша, Б.Новікова та ін.

Соціальна дія є об'єктом соціально-гуманітарного пізнання. Як і природниче, так і соціальне знання у своєму розгортанні опирається на факти, здійснює узагальнення цих фактів, визначає закони і причини досліджуваних явищ. Ця основа є спільною для всього масиву людського знання.

Специфіка соціального пізнання полягає в об'єкті дослідження, яким є цілепокладана діяльність людини, де має місце діалектичне поєднання об'єктивного (соціальні закони, закономірності) і суб'єктивного (інтереси індивідуума, його цілі і наміри). Таким чином, гуманітарне знання конструюється на основі екзистенціальних цінностей та творчої компоненти людської діяльності.

Соціальне пізнання має процесуальний характер, адже в основі його полягає осягнення соціальних процесів, його законів і джерел розвитку, динаміка соціальних явищ. У даному разі найбільш адекватним методом відображення дійсності виступає принцип історизму, завдяки якому стає можливим аналіз явищ в якості процесів у річищі їх виникнення, розвитку і перетворення.

Суспільство – це абсолютно динамічна система, яка фактично не переживає стаціонарних станів, а має за своєю природою незворотній, малопрогнозований і дедалі різноманітніший характер (М.Моїсеев).

Для соціально-гуманітарного пізнання атрибутивним є акцентування на одиничному, індивідуальному, унікальному на основі спільних закономірностей, тому виявлення і використання існуючих об'єктивних законів є головним завданням соціального пізнання, незважаючи на унікальність соціально-історичних явищ. Оскільки самий характер гуманітарного знання несе на собі відбиток індивідуалізованості, це утруднює його структурування і типологізацію. Це сприяє формуванню “метамови” гуманітарного знання, де на теоретичних рівнях широко застосовується апарат мови

природничих наук (особливо наочно це демонструється впровадженням до методологічного інструментарію соціального знання системного підходу та синергетики). Усе це стає ознакою процесів становлення та розвитку міждисциплінарного підходу.

Соціальне знання дедалі ширше охоплює проблеми комунікативістики, адже його предметом є не лише суб'єкт-об'єктні, а й суб'єкт-суб'єктні відносини. Особливе значення це має для управління як галузі соціального знання, де всі відносини будуються на взаємодії між людьми, а головним завданням є зрозуміти іншу людину і, зрештою, примусити її виконувати свої обов'язки.

Синергетика як новітній підхід розглядає цей аспект соціального знання, коли нестійке соціальне середовище покладає на людину відповідальність за долю всієї системи, всього суспільства, підсилює її вплив на макросоціальні процеси. Пізнання в гуманітарній сфері більше, ніж у природничих науках, пов'язане з суб'єктивними передумовами. На це звернув увагу і Вебер, відзначивши, що розвиток пізнання має в якості мотивації особистісну самореалізацію суб'єктів.

Для розуміння специфіки соціального пізнання ключовими, згідно з Вебером, є категорії “смысл” і “цінності”, адже життя соціуму – це осмислене буття. У широкому розумінні смысл – це ідеальний зміст, ідея, сутність; призначення, кінцева мета (цінність); ціннісний зміст будь-якого вислову, який не зводиться до значення його елементів, але саме визначає ці значення; призначення, мета вчинку, дії; спрямованість; здоровий глузд [1, 458–459].

Соціальне пізнання є невід'ємним від світоглядних, смисло-життєвих цінностей, де цінності – це якості суспільного предмета відповідати певним потребам соціального суб'єкта (людини, групи людей, суспільства). Цінності виконують важливу регуляторно-поведінкову функцію і завжди мають конкретно-історичний характер. М.Вебер поділяє цінності на два полюси, на одному з яких – “предметні” цінності (культура), де оцінки робляться з позицій добра і зла, істини і не істини, краси і та не краси, справедливого і не справедливого тощо. Другий полюс – це цінності, в яких діють установки, заборони, імперативи, оцінки у вигляді нормативних уявлень у діяльності людини. Це цінності моральні, демократичні,

релігійні особистісного і міжособистісного спілкування тощо [1, 461].

Вважаємо за доцільне ще раз звернутися до М.Вебера, класика соціальної думки і фахівця з теорії управління кінця XIX – початку XX ст. Поява його праць збіглася з формуванням національної і класової самосвідомості в Німеччині. Певною мірою суспільні настрої на ті часи чимось повторюються в умовах сучасної України, асоціюючись з пошуками свого місця в європейській цивілізації, кристалізацією таких понять, як “нація”, “державна”, “армія”, а також пошуком методологічних засад дослідження соціуму.

Для М. Вебера чи не головним у науковій думці стало поняття “соціальної дії”, де сенс її співвідноситься з діями інших людей і орієнтується на них. Управління є яскравим прикладом розгортання соціальної дії, але, з певними застереженнями, воно, як і інші типи соціальної дії, несе у собі такі фундаментальні ознаки, як поняття легітимного порядку (умовність і право), політичну та економічну складову, соціальне відношення, психологію, звичаї, мотивацію та ін.

Сам Вебер відзначав, що соціальна дія може бути орієнтована на минуле, сьогодишнє або очікуване в майбутній поведінці інших; не всі типи діяльності є “соціальними” в певному сенсі. Зовнішня дія не може бути названа соціальною у тому разі, якщо вона орієнтована лише на поведінку зовнішніх об’єктів. Внутрішнє відношення має соціальний характер лише в тому разі, якщо воно орієнтовано на поведінку інших (так, на нашу думку, яскравим прикладом зовнішніх і внутрішніх відносин може слугувати проблема зовнішнього і внутрішнього середовищ організацій); не всі типи взаємовідношень людей мають соціальний характер, соціальною є лише та дія, яка за своїм змістом орієнтована на поведінку інших; соціальна дія не є ідентичною ані однаковій поведінці багатьох людей, ані тому, на яке впливає поведінка інших. Тут вступають у силу такі моменти взаємодії індивідууму та “маси”, від веселощів до відчаю, коли феномен зумовленості масовістю і феномен копіювання не поділяються чіткими межами і являють собою межові випадки соціальної дії. Стверджуючи це, Вебер уточнює, що соціальна дія є центральною проблемою соціології (соціального знання), яка конституює їх як науки [1, 625–627].

Названі параметри соціальної дії властиві і суспільному інституту управління, теоретичні засади якого формуються в річищі сучасної наукової парадигми, сучасної картини світу, яка утворюється завдяки взаємовпливу та взаємопроникнення як природничих, так і гуманітарних галузей знання.

На сучасному етапі свого розвитку наука взагалі і теорія управління як її галузь переживають складні процеси. Загалом це явище цілком вкладається в запропоновану багатьма дослідниками схему, а саме – співвідношенням між диференціацією й інтеграцією наук. На це звернули увагу чимало авторів, зокрема і російський дослідник В.Кохановський, який відзначає, що цей процес не є рівномірним: на певних етапах диференціація переважає, на інших (і це характерно для сучасної науки) переважає інтеграція.

Диференціація – це перехід окремих наукових знань у самостійні науки і розгалуження їх у наукові дисципліни (цей процес характерний для XVI і XVII ст.). Для філософії у цей період характерним став розподіл на власне філософію і низку філософських наук (онтологія, гносеологія, етика, естетика, діалектика тощо). Одночасно з процесом диференціації відбувався і процес інтеграції як синтезу наук і наукових дисциплін, об'єднання їх методів в єдине ціле. У річищі цих процесів сьогодні стрімко розвиваються такі синтетичні, загальнонаукові галузі наукового знання, як системологія, кібернетика, синергетика тощо. Це явище ще в минулому столітті передбачив та зафіксував В.І. Вернадський у своєму вченні про ноосферу.

У цих самих умовах відбувається і процес взаємообміну методами і засобами дослідження різних наук, але взаємодія наук та їх методів ускладнюється нерівномірністю розвитку. Загалом сучасна методологічна ситуація характеризується методологічним плюралізмом; у цьому сенсі зусилля різних наук об'єднуються для розв'язання певних гносеологічних завдань [2, 92–95].

Щодо цього цілком закономірно постає питання, яким чином людство має протистояти викликам, що постійно перед ним виникають. Найбільш актуальною тут постає проблема такої організації суспільного життя, за якої соціум може ефективно функціонувати. Інакше кажучи, йдеться про управління в суспільному житті, його оптимізацію та вдосконалення, про фактологічне і

методологічне його сповнення та забезпечення, про місце теорії управління не лише в системі соціального знання, а й у процесі створення і розгортання сучасної картини світу, про її зв'язок з іншими галузями наукового знання.

Інтеграція наук сприяла появі терміна “міждисциплінарність”, явище якої останнім часом стало предметом інтенсивного обговорення в науковій спільноті. У річниці цього обговорення вирізилися різноманітні підходи, крізь призму яких виявилися позиції дослідників. Значну роботу із систематизації цих підходів здійснили українські дослідники В.Кремень, С.Пазиніч і О.Пономарьов. Визнаючи значний науковий доробок вітчизняних учених (серед яких В.Андрущенко, В.Афанасьєв, А.Спіркін, М.Дьяченко, Л.Кандибович та ін.), вони визначають місце і роль управління у сучасній українській ситуації, наводячи аналіз найхарактерніших ознак і тенденцій нового етапу цивілізаційного розвитку, нових цивілізаційних викликів. Для Кременя, Пазиніча і Пономарьова такими ознаками стали:

- глобалізація та інтенсифікація політичних, економічних, науково-технічних, освітніх, культурних, духовних і міжособистісних відносин;

- бурхливе зростання інформатизації суспільства – від наукових досліджень, освіти й управління матеріальним виробництвом до телекомунікацій;

- реальні загрози глобальної екологічної катастрофи, виснаження природних ресурсів і загроза існуванню людини як біологічного виду;

- посилення суперечностей між тенденціями духовно-культурної інтеграції та прагненням до національно-етнічної та культурної самоідентифікації;

- зростання ролі людського чиннику у забезпеченні належної ефективності виробництва та управління ним;

- усвідомлення людини як самодостатньої цінності, головної мети суспільного виробництва, розуміння унікальності кожної людської особистості [3, 8].

На нашу думку, наведена характеристика сучасної ситуації, екстрапольована на відзначену нами раніше необхідність цілеспрямованої діяльності з оптимізації управлінської діяльності, є

яскравим прикладом системного підходу, адже в цитованій тезі суспільство розглядається в єдності всіх своїх складових – від політичної до духовної сфер життя.

У зв'язку з цим постає цілком логічне запитання: які наслідки ситуація, описана вище, може мати для подальшого розвитку суспільства? З метою його розв'язання вітчизняні автори В.Пилипенко, В.Піддубний та І.Черненко пропонують за допомогою функціонального підходу накреслити можливі сценарії розвитку суспільства, а саме: “Суспільство являє собою систему, яка самоорганізовується в процесі взаємодії, що існує лише остільки, оскільки вона здатна підтримувати стан гомеостазису (тобто виробляти стійкі режими функціонування); суспільство в процесі свого розвитку використовує один з можливих шляхів еволюції як послідовної реалізації можливих гомеостатичних станів з поворотними точками з багатьма альтернативами розвитку і критичних моментів структурного реформування системи; кожний з альтернативних шляхів розвитку супроводжується прогресуючою диференціацією деяких соціальних структур і зростанням хаосу в інших сферах соціальної діяльності; з огляду на взаємозв’язок усіх структурних одиниць суспільства зміни в одному структурному елементі зумовлюють зміни в інших, а процес розвитку суспільства є незворотнім; латентні виміри соціальної системи характеризують непрявлені структури внутрішніх функціональних зв’язків” [4, 55].

Така постановка питання вкотре свідчить про ствердження в науці системного підходу як однієї з домінуючих парадигм останніх десятиліть. Звернення до принципів системології нині є характерним в аналізі суспільного буття. Системний підхід є одним із домінуючих у сучасній науковій думці. Без перебільшення можна твердити, що системологія, яка по суті пронизувала всю науку, починаючи ще з часів античності, посіла чільне місце як головна парадигма сучасної науки.

Системний підхід в управлінні відображає різноманітні особливості такої складної системи, як соціум. Це відображення відбувається через розуміння людиною взаємопов’язаних законів і тенденцій, які “працюють” за різних умов та обставин. У законах функціонування відображуються умови життєдіяльності системи, досягнення й утримання її гомеостазу. Закони руху і розвитку системи

дають змогу прогнозувати вірогідну спрямованість тенденцій її розвитку, з урахуванням часового фактору.

Ієрархічність системи соціуму відображається в причинних або каузальних законах, які є одними з фундаментальних законів науки.

Динамічні закони визначають зумовленість будь-якого елемента системи іншим, вони створюють передумови для виявлення логічного діалектичного ланцюга “причина-наслідок”. Існують і інші різновиди законів, завдяки дії яких можливий суспільний поступ.

Інститут управління протягом свого багатолітнього існування виявив і дефініював специфічні, властиві лише йому, закони, в яких відобразилися суттєві, загальні зв'язки, що усталилися протягом тривалого часу і мають об'єктивний характер. Серед основних законів управління дослідники називають такі: закон єдності системи управління, зумовлений економічними, політичними та культурними умовами розвитку суспільства; закон пропорційності керованої та керувальної систем як раціональне співвідношення між ними; закон оптимального співвідношення централізації та децентралізації в управлінні; закон пріоритетності соціальних цілей (на нашу думку, це – аксіологічна складова управління, про яку говорив ще М.Вебер); закон спеціалізації управління; закон інтеграції управління; закон економії часу, людських і матеріальних ресурсів; закон зростання суб'єктивності й інтелектуальності в управлінні; закон домінування глобальної мети [5, 45–46].

Що стосується безпосередньо теорії управління, то, починаючи з кінця ХІХ ст., тобто з початку переходу, набуття управлінням статусу наукової дисципліни, для неї характерні особливі, специфічні підходи, репрезентовані, по-перше, класичним, або раціоналістичним напрямом (наприклад, школа наукової організації праці або наукового менеджменту Ф.У. Тейлора, адміністративна або класична школа управління А.Файоля та теорія ідеальної демократії М.Вебера); по-друге, це соціально-психологічний або гуманістичний напрям, репрезентований теорією людських відносин Е.Мейо, теорією Д. Мак Грегора, теорією стилів управління К.Левіна та ін.; по-третє – системний або методичний напрям, де поєдналися класична і соціально-психологічна школи, а також численні

прикладні концепції; по-четверте, з втратою раціоналізмом своїх позицій на зміну йому приходять поведінковий підхід, завдяки якому з'являється розуміння місця і ролі особистості в організації; по-п'яте – “ситуаційний підхід до управління соціальними системами, який виник на рубежі 70-х років ХХ ст., і став своєрідним синтезом раціоналістичного та поведінкового підходів в управлінні соціальними організаціями [6, 63].

Проаналізувавши еволюцію різних підходів у теорії управління, доходимо висновку, що сьогодні ми є свідками не лише поступового переходу від однієї моделі управління до іншої, а й їх діалектичного взаємопроникнення, переплетіння. Так, вважається, що ускладнення і динамізм сучасного виробництва, його багатовекторність в умовах постіндустріального суспільства свідчать про застарілість раціоналістичних “тейлористських” підходів. Нові умови вимагають застосування більш гнучких, адаптивно-спроможних оперативних методик. Але коли йдеться про формування організаційних структур, економічних розрахунків, планування або про деякі екстремальні ситуації, так званий форс-мажор, звертаються до раціоналістичних підходів. А у разі необхідності експериментів, швидкого реагування, лабільності, звертаються до інших моделей – таких, наприклад, як органічне управління.

Моделі управління з часом набувають дедалі більш аксіологічного, людиновимірного спрямування. Розуміння унікальності, неповторності кожної людини стає ознакою найновітніших підходів до теорії та практики управління, а чільне місце у системі матеріальних ресурсів посідає людина, яка виступає в якості незамінного, неповторного ресурсу. У зв'язку з цим з'являються нові підходи, головним компонентом яких постає людський ресурс, людський фактор, умови його існування в соціумі, в колективі, в організації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Кохановский В.П.* Философия и методология науки. – Ростов н/Д., 1999.
2. *Вебер М.* Избранные произведения. – М., 1990.
3. *Кремінь В.Г.* Філософія управління. – К., 2007.

4. Пилипенко В.Е., Поддубный В.А., Черненко И.В. Социальный морфогенез: Эволюция и катастрофы (синергетический подход). – К., 1993.
5. Димитрова Л.М. Соціологія управління та організацій. – К., 2005.
6. Журавський В.С. Політична система України: особливості, фактори, чинники права // Віче. – 2000. – № 2.

Димитров В.Ю. Управління як соціальна дія.

У статті аналізується необхідність системного розгляду управління як різновиду соціальної дії, наголошується на необхідності методологічного забезпечення управлінської діяльності, для чого мають залучатися новітні парадигми останнього часу, такі як системологія і синергетика. Управління постає як цілепокладальна, цілераціональна галузь буття соціуму.

Ключові слова: управління, системність, синергетика, соціальна дія, ситуаційний підхід.

Димитров В.Ю. Управление как социальное действие.

В статье анализируется необходимость системного рассмотрения управления как вида социального действия, акцентируется внимание на необходимости методологического обеспечения управленческой деятельности, для чего должны привлекаться новейшие парадигмы современности, такие как системология и синергетика. Управление предстает как целеполагающая, целерациональная отрасль бытия социума.

Ключевые слова: управление, системность, синергетика, социальное действие, ситуационный подход.

Dimitrov V. The management as social action.

This article describes the need of systemology consideration of the management as social action, attention is directed on the need of metodological supply of manage action where newest last time paradigm, such as systemology and synergetics are involved. Management becomes as object rational and object related branch of society being.

Key words: management, systemology, synergetics, social action.